

PROFESSOR KARL-FELIKS SAUKS
(28.07.1915–3.11.1983)
IN MEMORIAM



Karl-Feliks Sauks on jätnud sügava jälje majandusteaduse ja Tartu Ülikooli majandusteaduskonna ajalukku teadlase, õppejõu ja juhina: jõudis kandidaadikraadini, sai professori kutse ning töötas 17 aastat kateedrijuhatajana.

K.-F. Sauks sündis Tallinnas postiametniku perekonnas. Alghariduse sai ta (1922–1928) H. Kubu eraalgkoolis, gümnaasiumihariduse Tallinna Linna Poeglaste Reaalgümnaasiumis (lõpetas 1933. aastal). Huvist kaubanduse vastu töötas ta paar kuud ilma tasuta praktikandina elektritarvete erakaupluses. Leidmata palgalist kohta, läks ta sundaega (1,5 aastat) teenima, kust vabanes raadiotelegrafistist reamehena.

Õppimise kohta Tartu Ülikoolis on tööraamatus järgmised sissekanded: juuli 1935 – juuni 1936 üliõpilane; juuni 1936 – september 1936 praktikant Eesti Pangas; september 1936 – november 1940 üliõpilane (matrikli nr 14627) ja ühtlasi ka abijõud majandusajaloo õppetooli juures. Stuudiumi ajal hakkas Feliks Sauksi (nii nimetas ta end ise raamatute autorina ja kutsusid teda kolleegid) huvitama majandusajaloolane teaduslik töö. See määras suuresti ära F. Sauksi elutöö suuna ja sisu aastakümnete jooksul. Üliõpilasena võttis F. Sauks osa Akadeemilise Maleklubi (maletajana kuulus ta üliõpilaskonna paremiku hulka) ja korporatsiooni *Vironia* tegevusest. Tartu Ülikooli lõpetas ta 1940. aastal rahva- ja riigimajanduse erialal *cum laude*.

Erialase töö periood Tallinnas jäi tal äärmiselt lühikeseks (september 1940 – juuli 1941): töökohtadeks Toitlustustrusti plaaniosakonna juhataja kt ja noorem teaduslik töötaja Kergetööstuse Rahvakomissariaadi Tööstuslike Uurimiste Instituudis. Järgnes ränkraske periood, mille kohta on bibliograafilistes väljaannetes vaid mõni rida. Omakäeliselt kirjutatud elulookirjeldusest (20.06.1954, TÜ arhiiv) selgub rohkem. F. Sauks evakueerus 28. juulil 1941 mobilisatsiooniga tagalasse, kus töötas algul (vene keele mitteoskuse tõttu) ehitustöödel lihttöölisena Tšeljabinski oblastis Zlatovetsi linnas. Eesti rahvuslike väeosade moodustamisel vabastati ta halva tervise tõttu ehituspataljonist (ei võetud ka Punaarmee koosseisu) ja anti sõidukorraldus Kesk-Aasiasse tööle minekuks. 1942. aasta oli F. Sauksi jaoks sündmusterikas: sõit Samarkandi oblastisse; töö Galla-Arali sovhoosis, Kuropatkina raudteejaamas ladude öövahina; tervise halvenemine (pödes plekilist tüüfust ja kollatõve) ning majandusliku olukorra viletsamaks muutumine; selle kohta kirja saatmine Moskvasse ENSV Rahvakomissaride (RK) Nõukogule. Selle alusel kutsuti ta septembris 1942 Moskvasse ja määrati operatiivgrupi teaduslikuks stipendiaadiks Jaroslavl linna. Paari kuu pärast (novembris) saadeti ta Jegorjevski linna

organiseerima ENSV RK Nõukogule alluvat kaubanduskombinaati, mis oli mõeldud kaubandustöötajate ettevalmistamiseks Nõukogude Eestile (1943. aastal muudeti see üldiseks õppekombinaadiks). Töötamise kohta Jegorjevskis on F. Sauksi tööraamatus järgmised sissekanded: november 1942 – jaanuar 1944 lektor; jaanuar 1944 – oktoober 1944 plaanimajanduse kursuste juhendaja; õppimine Moskva Plehhanovi nimelises Rahvamajanduse Instituudis ENSV juhtivatele töötajatele korraldatud täienduskursustel (mai 1943 – september 1943).

1944. aasta sügisel reevakueerus F. Sauks koos plaanimajanduse kursusega Eestisse ja määrati Tallinna Polütehnilise Instituudi (TPI) kaubandusökonomika õppejõuks. Kohakaasluse alusel töötas ta Plaanikomisjoni Teaduslike Majanduslike Uurimuste Instituudis, hiljem Majanduse Instituudis noorema teadusliku kaastöötajana (kuni aastani 1951). Siis tõusis tema töökoormus TPI-s tunduvalt. Kuna F. Sauks oli alustanud teadustööga juba 1936. aastal, siis instituuti tööle asudes oli tal 11 avaldatud tööd, 10 käsikirja ja 19 muud kirjutist. Nimetamisväärsaks nende hulgas on "*Krediitühistute ajalooline areng Eestis kuni 1914. aastani*. Tartu 1940". "Enesekriitiliselt" on ta oma elulookirjelduses märkinud, et kõik tema "kuni 1941 avaldatud tööd on tugevasti mõjustatud kodanlike majandusteadlaste kontseptsioonidest, mistõttu nende teaduslik-teoreetiline väärtus on äärmiselt väike" (TÜ arhiiv). Tänapäevases kontekstis on sellel hoopis teine tähendus.

TPI õppeplaanis oli hulk endisi, kuid sisuliselt uusi aineid, nt nõukogude kaubanduse organisatsioon ja tehnika, kusjuures eessõna *nõukogude* pidi andma ainele teise suuna (Kriinal 1999: 76). Sel perioodil avaldatigi F. Sauksi (ilma kaasautoriteta) eestikeelne kaubandusökonomika kaheosaline originaalõpik "*Nõukogude kaubanduse ökonomika ja plaanimine*. 1. ja 2. osa. Tallinn 1949, 1950", mille põhjal omandas eesti keeles kaubandusalaseid alusteadmisi terve põlvkond majandushariltsi. See ja varem avaldatud õpik ("*Põllumajandussaaduste varumine NSV Liidus*. Tartu 1946") olid koostatud Haridusministeeriumi tellimusel ja õpikutena lubatud täismahus TPI majandusteaduskonnas ja lühendatud kujul kaubandustehnikumides. Need esindavad F. Sauksi teadustöö I valdkonda: õpikud ja õppevahendid, milles jätkas kogu oma õppejõu karjääri jooksul.

Alates 1950. aastast oli F. Sauks kaugõppe aspirantuuris ENSV Teaduste Akadeemia Majanduse instituudis ja kirjutas väitekirja. 29. veebruaril 1952 kaitses F. Sauks kandidaadidissertatsiooni Moskvas Plehhanovi nimelises Rahvamajanduse Instituudis. Mahukas kandidaaditöö (301 lk) tuli kirjutada vene keeles (tõlkes "*Kaubandusvõrk ENSV-s, selle paiknemine ja edasine arendamine*"). Samast aastast töötas F. Sauks juba TPI kaubandusökonomika kateedri juhatajana. 14. märtsil 1953 tuli Moskva Kõrgemalt Atestatsioonikomisjonilt (VAK) kinnitus – kaitsitud kandidaaditöö põhjal on K.-F. Sauksile omistatud teaduskraad: majandusteaduste kandidaat, tänapäevane doktorikraad (PhD). Poole aastal pärast sai ta ka dotsendi nimetuse (VAKi diplom 30.09.1953). Kandidaaditööst sai alguse F. Sauksi teadustöö II valdkond: kaubanduse materiaalne baas, millega ta jätkas edukalt ka oma Tartu perioodil. Õppetöö läbiviimist raskendas asjaolu, et TPI majandusteaduskonnale (Polütehniliste Instituutide Peavalitsuse poolt) saadetud õppemetoodilised materjalid vastasid insenerökonomistide profiilile, mistõttu majandusteaduskonna

õppejõud olid ise sunnitud käima Ülikoolide Peavalitsuses sobivaid materjale nõutamas (Sauks 1980: 39). TPI kui tehnilise profiiliga kõrgema õppeasutuse juhtkond pidas kaubandusökonoomiste enda süsteemis võõrkehaks (Hagelberg 2002: 117) ja nendest otsustati lahti saada (Tartu ülikooli... 2008: 16).

Kaubandusökonoomistide ületoomine Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) koosseisu toimus 1954. aastal NSVL Kõrgema Hariduse Ministeeriumi käskkirja alusel. Tartusse tuli ainult kaubandusökonoomika kateeder. Üliõpilaste vähesuse tõttu allutati teaduskond õigusteaduskonnale, kuid sisuliselt tegi majandusteadlastesse puutuva organisatoorse töö ära kaubandusökonoomika kateeder. Uno Mereste kirjeldab oma saabumist „veneaegsesse akadeemilisse Emajõelinnas” järgmiselt: „Saabusime mõned päevad enne semestri algust. Nelikusse kuulusid F. Sauks, kellest oli teada, et temast saab majandusteaduskonna ainsa kateedri, kaubandusökonoomika kateedri juhataja, Leo Tiik, Hermann Pauts ning mina, kelle ülesandeks pidi jääma statistika ja raamatupidamise õpetamine. Et uue teaduskonna õppejõudude tuumiku Tartusse saabumine oleks ajaloole jäädvustatud, ronisime pildistamiseks oma kohvrite otsa voorimehe troskale. Pilt tuli koomiliselt ülev ja ei meenutanud kuidagi asjalikke teadusemehi, ”kes valmistuvad elu sisse puhuma vana ülikooli ühele kunagi toiminud teaduskonnale.”” (Mereste 2003: 649). Võime vaid ette kujutada, milline oli selle sündmuse jäädvustus fotona.

Raimund Hagelberg liitus nendega 27. septembril 1954, kui õppetöö oli juba alanud. F. Sauksi sõnul keeldus Majanduse Instituut suvel jätkuvalt noore perspektiivika teaduri lahkumise vormistamisest ning alles augustis andis veel üks katse positiivse tulemuse. R. Hagelbergi sõnul ühendas kaubandusökonoomika kateeder kõiki tegijaid **majandusteaduskonna algena**; kateedrit juhatas dotsent F. Sauks, **vanim** ja **kogenuim** meie hulgas (Tartu ülikooli... 2008: 17). Väikese koosseisu tõttu kujunesid esimesed aastad Tartus väga pingelisteks. “Kogu tegelik, administratiivne ja korraldav töö lasus meie, täiskoomusega õppejõudude õlgadel. Juhiroolis oli dotsent Sauks” (Hagelberg 2002: 121).

Väga keeruline oli materiaalsete tingimuste loomine ja parandamine. Algas oli äärmiselt kehv: kateeder paiknes 20 m² suuruses ruumis. F. Sauksi meenutuse kohaselt viidi 1940. aastal Tallinna kuus vagunitäit vara (mööbel, instrumendid, aparaadid), aga Tartusse tuldi tagasi kahe veoautoga. Töö- ja õppetingimused paranesid alles 1956. aastal, kui majandusteadlastele eraldati ruumid Vanemuise 46 paiknevas õppehoones (Kriinal 1999: 80). Õppejõudude elamistingimused olid suuresti erinevad. F. Sauksile “kui kateedri juhatajale ja neljaliikmelise pere isale soetati päris korralik korter Riia mäel, ühes uues majas” (Mereste 2003: 795). F. Sauks omakorda panustas sellega, et pakkus elamist-õõbimist välislektoritele, nt Albert Kadak (Viies 2015).

Tartus alustati kohe majandusteaduskonna laiendamist. Juba 1. septembril 1954 võeti esimesele kursusele kõrvuti kaubandusökonoomistidega vastu ka üliõpilased rahanduse ja krediidi erialale. Seoses sellega nimetas ülikooli rektor F. Klement oma käskkirjaga R. Hagelbergi kaubandusökonoomika kateedri juhataja asetäitjaks ühiskondlikel alustel, valmistamaks ette rahanduse ja krediidi kateedri loomist (loodi

1958). Seni aga tegid nad kahekesi vastutusrikast organisatoorset tööd, pidid tagama jooksva tegevuse ja tulevase teaduskonna ülesehitamise. F. Sauksi selle perioodi tööd on kokkuvõtvalt hinnanud V. Krinal ja H. Siigur (TÜ arhiiv): majandusteaduskonna organiseerimine ja väljaarendamine on lasunud alates 1954. aastast suurel määral F. Sauksi õlgadel, kes on sellele pühendanud kogu oma energia, teadmised ja oskused.

Esialgu õpetas dotsent Sauks järgmisi õppeained: transpordiökonomika; veosed ja veotariifid; käibekulud ja kaubahind; hindade kujundamine; põllumajandussaaduste varumine; väliskaubandus. Põhiliseks oli ja jäi ikkagi kaubandusökonomika. F. Sauksi on kateedrijuhatajana ja õppejõuna positiivselt iseloomustatud: “Ülikoolis piisas põgusast üheleheküljelisest loenguteemade jaotuskavast iga õppeaine kohta, kateedri koosolekuid korraldas Sauks harva. Olime ju oma väikse seltskonnaga nagunii kogu aeg kateedri kitsukeses ruumis ninapidi koos ja lahendasime käigu pealt ühiselt kõiki probleeme. Seega, koosolekuid korraldati harva ja need olid ka lühikesed. Valitses mingi **mõistlikkuse vaim**” (Mereste 2003: 661). Lähimate kolleegide arvates olid F. Sauksi loengud sisukad ja huvitavad. Iseloomult oli ta nõudlik, õiglase, printsipiaalne, tasakaalukas, vastutulelik, abivalmis (TÜ arhiiv). “Üliõpilasena oli selgelt tunda F. Sauksi juhtivat rolli kateedri juhatajana, võimeka ja nõudliku eriala õppejõuna. Tema loengud olid mõtteselged, hästi konspekteritavad, oli tunda lektori kompetentsust poliitilises ökonomias. Meenub F. Sauksi põhjalikkus ja õpetused algalkate, nt arhiivimaterjalide, kasutamisel. Üliõpilastesse suhtus abivalmilt, aga samas nõudlikult. Pealiskaudsust ja laiskust aine omandamisel ta ei talunud. Samuti oli ta karm üliõpilaste väärtegade suhtes (Viires 2015).

Saksa keele valdajana ja saksakeelse õppe- ning teaduskirjanduse kasutajana oli F. Sauksil suur huvi eestikeelse terminoloogia kujundamiseks. Siinkohal vaid üks näide, millest koorub sisuline ja vastastikku lugupidav koostöö U. Merestega. Nimelt hakkas 1960. aastal poliitilise ökonomika kateedri (kohale määratud, mitte valitud) juhatajale kõrva, et konkreetse ökonomika õppejõud kasutavad termineid, mida poliitilise ökonomika õpikus ei ole, nt sõna *maksumus*. Seejärel tegi ta parteiliinis ettepaneku keelata kategooriliselt see antimarksistlik termin. Asja otsustati enne arutada ja ühe ettekande pidi tegema U. Mereste (arvatavasti Sauksi ettepanekul). Arutelul selgitas sõnaosav Mereste, et ”maksumus on koguse ja hinna korrutis, nendest kõigist kolmest *kogus, hind, korrutis* ei ole ükski antimarksistlik”. Keelamisotsus jäi vastu võtmata. Algatatud maksumuse diskussioon oli Tartus suhteliselt laia tähelepanu objektiks. Ajaleht *Edasi* palus Merestel kirjutada joonealuse loo, kes ütles, et on ”nõus tegema seda ainult koos dotsent Sauksiga, kes on tegelikult *maksumuse* palju vanem kasutaja” (Mereste 2003: 712, 716).

Sõpruskond (R. Hagelberg, U. Mereste, F. Sauks jt) kujunes välja ühistes tegutsemistes ja aruteludes, kus “ükski omavahel või üheskoos välja öeldud mõttevahetus ei kutsunud esile ohutunnet” (Hagelberg 2002: 123). Mitmel korral on U. Mereste märkinud ”Sauks oli optimistlikum”, ”Sauksil oli õigus” (Mereste 2003: 777), mis tähendab, et F. Sauksi arvamus oli mõttekaaslaste seas oluline. Noored kolleegid, kellest mitmedki alustasid kaubandusökonomika kateedris vanemlaborandina, said Sauksilt palju edaspidiseks kaasa. “Sain õpetusi ja kogemusi läbimõeldud ja süs-

teemsest akadeemilisest tööst. F. Sauks oli reeglina kateedris tööpäeva algul, korraldas jooksivad tööasjad, tõi materjalid paljundamiseks. Tööpäeva lõpul helistas regulaarselt, et saada kurssi päeval toimunuga. Vahepealne aeg kulus tal kateedrivälistele asjaajamistele, teadustööks raamatukogus ja kodus” (Viires 2015). Ei tohi ju unustada, et kuni 1962. aastani juhtis F. Sauks sisuliselt ka kogu majandusteaduse osakonda, täites faktiliselt prodekaani ülesandeid.

Kaubanduserialade arendamise ettepanekud realiseerusid 1959. aastal, mil alustati vastuvõttu kaubatundmise erialale. Kolmele kaubanduse erialale vastuvõtu ja õppetöö korraldamine oli kateedri üpris keeruline, mistõttu katsetati mitmeid variante. 1963/64. õppeaastal tehti taas katse viia majandusteaduskond Tartust Tallinna. Lühidalt: Tartuga nõu ei peetud; 28. juunil 1964 kirjutati alla valitsuse korraldus liitmise kohta; läbirääkimistel pakutud tingimused olid ebasoodsad. Aktiivse tegetsemisega (ametlikult R. Hagelberg, H. Siigur, H. Mür, mitteametlikult F. Sauks) taotleti korralduse äramuutmist. See õnnestus, TPI-s vastu võetud esimese kursuse üliõpilased alustasid 1. septembril 1965 õpinguid Tartus (Tartu Ülikooli ... 2008: 21). Võib vaid ette kujutada F. Sauksi meelehäarmi seoses järjekordse ülevõtmise üritusega: oht varasematest hoopis mahukama ja keerulisema kolimise ning aastate jooksul loodust loobumise pärast.

Kaubanduserialade õppekorraldusega olen, aastatel 1962–1967 õppinud toidukaubatundmise eriala üliõpilasena, tuttav. Esimesed kokkupuuted kateedrijuhatajaga toimusid erandlikult juba esimesel kursusel, kuna eksperimendi kohaselt töötasid keskkoolist tulnud üliõpilased päeval kaubandusettevõtetes ja õppetöö toimus õhtuti. Kaheaastase tööstaažiga (eraldi konkursiga) vastu võetud üliõpilased tegutsesid päeval kateedri juures, kus F. Sauks aegajalt juhendas näiteks näitlike õppevahendite (joonised, tabelid) tegemist jpm. Kuna sel ajal õpetas dotsent Sauks kaubandusökonoomikat ka kaubatundjatele, on mul isiklik, igati positiivne ja eeskujuline kogemus temapoolsest õppetöö läbiviimisest. Meie kursust oli lauluhimuline ja nii sepistasime tuntud viisidele laulusalme meeldejäävate õppejõudude kohta. F. Sauksi laulusalmis olid märksõnadena *kell*, *tõttamine*, *konspekt*, *vürtsitamine*, *süsteem*. Seega pidasime tema puhul oluliseks täpsust, ettevalmistatud loengut, mida ta vürtsitas näidete ja kõrvalpõigetega, teadmiste süsteemist. *Maatriksit* ja *simpleksarvutusi* õpetas ta aga meile, toidukaubatundjatele, saksakeelse raamatu põhjal! Tänu dotsent Sauksile saigi minust kaubandusökonoomist – tegin tema juhendamisel diplomitöö, olin aspirantuuris ja kaitsesin väitekirja kaubandusökonoomika erialal.

1968. aasta oli pöördeline (Tartu ülikooli... 2008: 24–25) – 1. septembril alustati iseseisva teaduskonnana. F. Sauksi ja kaubandusökonoomiste mõjutas kõige olulisemalt kaubandusökonoomika kateedri reorganiseerimine kaubatundmise ja kaubanduse organiseerimise kateedriks. F. Sauksile tähendas see kateedri juhatajana tegetsemise (1951–1968) lõppemist. Kaubandusökonoomistidele aga eriala kateedri kadumist rahvamajandusharude ökonoomika kateedri nimetuse alla, tekitades segadust koostööpartnerites, kus olid kaubandusökonoomika kateedrid jätkuvalt olemas.

F. Sauksi **teadustöös** võib välja tuua perioodi 1960–1972, mis oli väga rikkalik avaldatud tööde poolest ja eelnes tema professoriks valimisele. Sel ajal jätkas ta tulemuslikult mõlemas juba nimetatud valdkonnas. Olulisemad tööd avaldamise järjekorras: ”*Põhijooni kaubanduse arengust Nõukogude Eestis 1940–1960*. Tallinn 1960”; ”*Kaubandus rahvademokraatiamaades*. I–II. Tartu 1960, 1961”; ”*Kaubanduse materiaalne baas NSV Liidus I–II*. Tartu 1962, 1964”; ”*Kaubanduse arengust Eestis kapitalismi tingimustes (1900–1940)*. Tallinn 1968”; ”*Kapitalistliku kaubanduse põhijooni*. Tartu 1972”. Materiaalse baasi valdkonna tööde kohta on eksperdid märkinud (TÜ arhiiv): ”rida seisukohti – ladude mahutavuse määramise meetodika, kaupluse passide koostamine perfokaartide vormis, kaubandusvõrgu kartograafilise analüüsi meetodika – on originaalsed. Kaubanduse arengut käsitlevad tööd tuginevad mahukal faktilisel materjalil ning on järelduste ja ettepanekute tõttu kõrgelt hinnatud.” Paljud tööd täiendasid Eesti majanduse ajalugu, seostatult kaubanduse arenguga, paljude uute (arhiivi)materjalidega Samal ajal võttis F. Sauks osa Ajaloo Instituudi teaduskollektiivi tööst („*Agraarsuhted XIX sajandil Eestis*“), uurides talupoegade kaubandussuhteid.

Sellel perioodil alustas F. Sauks oma III teadustöö valdkonnaga – kaubanduse areng Eestis. Sisuliselt oli see tema doktoridissertatsiooni teemaks. Juba 1963. aastal oma ümbervalimisega seoses on F. Sauks märkinud (TÜ arhiiv): väljavõtteid arhiividokumentidest ja ürikutest on tehtud *ca* 5000 lk. See ajaloolise kallakuga monograafiline uurimus jäi seisma, kuna (vastavalt Ministrite Nõukogu määrusele 28.05.1963) oli ta edaspidi hõivatud kollektiivse uurimusega „*Kaubandusvõrgu edasiarendamine ENSV-s*“. Selles osalesid Majandusinstituut, Statistikalalitsus, Kaubandusministeerium, Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit (ETKVL) ja majandusteaduskond. Ülikoolis juhtis tööd F. Sauks, uurides ise kaubandusvõrgu Tartu rajoonis. Ta osales ka Tartu linna ja Tallinna linna ajaloo uurimisgrupi töös kaubandust käsitlevate osade autorina. See vormus koguteostesse tunduvalt hiljem: „*Tallinna ajalugu*“ (1969, 1976) ja „*Tartu ajalugu*“ (1980).

F. Sauksi teadustegevuse oluliseks osaks oli Kaubanduse laboratooriumi ja aspirantide teaduslik juhendamine. Laboratoorium loodi esmalt TPI juurde (teaduskonna üleviimise kava tõttu), kuid nelja kuu pärast (2. mail 1965) toodi üle TRÜ-sse (Tartu ülikooli... 2008: 28). Kuni 1973. aastani oli selle teaduslikuks suunajaks F. Sauks (aastatel 1965–1968 teadusliku konsultandina, alates 20. märtsist 1969 aga 0,5 koormusega teadusliku juhendajana). Kõik selle aja jooksul koostatud uurimistööd valmisid tema juhendamisel. Teadusliku juhendamise üleandmine minule (1974) oli täielikult F. Sauksi initsiatiiv ja üks näide sellest, kuidas järelkasvule uusi väljakutseid pakkuda. F. Sauksi juhendamisel kaitsesid edukalt oma väitekirjad Hermann Pauts (10.06.1963), Meeta Murd (31.05.1968), Aino Siimon (22.01.1971), Ivar-Jüri Siimon (24.05.1973), Peeter Viires (24.05.1973), Jaan Anderson (26.06.1973). Kõik need inimesed olid ja jäid tööle ülikooli: viis õppejõududena, üks vanemteadurina. Lisaks valmisid kaubanduslabori tööde baasil veel Jüri Sepa, Tiiu Paasi, Vello Järve ja Kulno Türgi kandidaadiväitekirjad. F. Sauks oli ka nõutud ja nõudlik oponent (Herbert Metsa 1963, Olga Pöder 1963, Aivo Nurkse 1974 jt).

1972. aasta oli märgilise tähtsusega dotsent Sauksi õppejõu karjääri edenemisel. TRÜ Nõukogu koosolekul (29.09.1972) valiti ta rahvamajandusharude ökonomika kateedri professori kohusetäitjaks. Olulise täpsustuse tegi V. Krinal – professori kohale valimise küsimuse algatajaks ei olnud isik ise, vaid teaduskond, kes võttis arvesse, et F. Sauksil on doktoriväitekiri valmis, kuid viimistlemine võtaks aega ja nõuaks pingutusi. Selle olid aga arstid autori halva tervise tõttu ära keelanud. R. Hagelberg rõhutas – F. Sauks väärib professori kohta oma teaduslike tööde, sh esimese eestikeelse erialaõpiku, „*Kapitali* III osa“, ptk 13–18 (16,2 trükipoognat) tõlke, autorina ja majandusteaduskonna rajajana. Eksperdid nimetasid *Kapitali* tõlkimist ja toimetamist tema teadustöö IV valdkonnaks. (TÜ arhiiv)

Aasta pärast (11.12.1973) valiti K.-F. Sauks rahvamajandusharude ökonomika kateedri professori kohale. Teadustöid oli selleks ajaks tal 60, neist trükis avaldatud 36, üldmahuga 261,5 autoripoognat. Uurimistöö kaubanduse arengu kohta hõlmas 6000 masinakirjalehte. Taotlus professori kutse saamiseks oli põhjalik (TÜ arhiiv). Selles oli ära toodud teaduslik-pedagoogiline staaž; tähtsamad publikatsioonid teadustöö valdkondade lõikes; õppetöö kõikides selle vormides ja tegelik koormus; juhendatud väitekirjade edukas kaitsmine; kümned loengud ühingu *Teadus* liinis; loengud ettevõtetes; stažeerimised jne. Professori kutse sai F. Sauks siiski nelja aasta pärast (1976), mida on tänastel noortel majandusteadlastel raske ette kujutada.

Edasi jätkus teaduslik-pedagoogiline töö senistes valdkondades ja vormides, kusjuures senisest rohkem sai ta pühenduda teadustööle. 1979. aastal avaldas ta tervise halvenemise tõttu pensionile jäämise soovi. Sellega seoses taotles kateedrijuhataja talle professor-konsultandi kohta, rõhutades järgmist: professor Sauksi pensionile minekuga kaotaks kateeder staažika, ainsa kõrgeima kvalifikatsiooniga profileeriva aine õppejõu, mistõttu tekiks suuri raskusi aspirantide, teadurite ja spetsiaalse uurimissuunaga diplomitööde juhendamisel. Väga vajalik on professori kaasabi õppetoodilise töö üldjuhendajana, samuti mõningate eri- ja lühikursuste lugemisel, töö kandidaadi- ja riieksamite komisjonides, väitekirjade kaitsmise nõukogus (TÜ arhiiv). Alates 1.09.1979 töötaski F. Sauks konsultant-professorina.

F. Sauksi õpilastena jätkasime vahel ka töid, millest ta loobus meie kasuks. Olulisim mälestus on seotud ühe raamatu („*Kaubandus sotsiaal-majandusliku arengu kompleksprogramm*is. Tallinn 1982“) sünnilooga. Kirjastusel oli esialgne kokkulepe professor Sauksiga, aga tema soovitas mind, andis näpunäiteid, kirjutas retsensiooni jne. F. Sauksilt ilmusid veel järgmised raamatud: „*Kaubanduse materiaalne baas NSV Liidus*. Tartu 1976“; „*Eesti NSV majandusajalugu* (kaasautor) Tallinn 1979“; „*Kapitaalvahutuste plaanimine ja finantseerimine kaubanduses*. Tartu 1981“. Oma napilt paar viimast tööaastat sai ta töötada kaubandusökonomika kateedris (nimi taastati 1982). Milliseid emotsioone see (olla tagasi 14 aastat *kadunud* kateedris) konsultant-professoris tekitas, võime vaid aimata.

Ülikooliväliselt andsid F. Sauksi elule värvi tema hovid ja loodusearmastus. Eluaegseks huviks ja hobiks oli tal malemäng. ”Maletajana jõudis I järguni ja oli tuntud sama tasemega veteranmaletajate hulgas. Eakamana paistis malemäng tal põhilise hobina. Kateedrisse olid soetatud malendid ja malekell. Tihti leiti vaikne nurk ja

võis kuulda malenuppude klõpsumist“ (Viires 2015). R. Hagelberg, peaaesjalikult teaduskonna baasil kujunenud sõpradest, oli ta vanusevahele vaatamata F. Sauksiga kõige lähedasem. Neid ühendas ühise vastutuskooorma vedamine ja ühesugused arusaamised elust, neid lähendasid veelgi puhkused Pühajärve ääres, eriti aga igasugused paadimatkad. Aastate jooksul läbiti enamus Eesti jõgedest, v.a (piirivalve poolt suletud tsoon) Põhja-Eesti. Nädalapikkune, ka kümme päeva kestev sõit oli omaette elamus. Kõige olulisem oli vabanemine vaimsest pingest, et koguda uut jõudu järgmiseks tööaastaks (Hagelberg 2008: 137).

F. Sauks korraldas mootorpaadi omanikuna sügiseti selle jõest väljatõstmise talguid, kevadel vastupidi. Eakama mehena loobus F. Sauks paadimatkadest ning soetas maakodu Kääriku kanti Harimäe lähetele Linnamäele, üksildasse kuid looduslikult ilusasse kohta. Läheduses väike järv, õue piirilt kerkis mägi, ümberringi mets. ”Maakoduga seoses kujunesid meil suhted, ”mis avasid tema mõnusa ja lihtsa inimese iseloomu ja olemuse”. Kohati olid need isa-poja suhted. Ma olin tihti peale seal abiline ja talguline. Neil juhtudel oli Felix väga hooliv, kostitas maitstva toiduga. Seal käis sundimatu ja mõnus jutt maailma asjadest, teaduskonnast ja toimunust. Sage-dastel autosõitudel maakodusse sain tutvuda temale hästi teada olnud teedevõrgustiku-ga. Feliks sulandus üllatavalt hästi külakogukonda, oli tuttav naabertalude pere-dega. Ühest talust varustati piimaga, teisest tõi endale talvekartuli”. (Viires 2015)

Selle maakodu ilu ja soojust sain ka ise tunda ning veendusin F. Sauksi tohtus raamatute armastuses ja materjalide kogumise kires. Maakodust tõin pärast tema surma (3.11.1983) kateedrisse raamatuid, mida ta oli omal ajal hävitamisest ”pääst-nud”. Hiljem andsin need üle TÜ Raamatukogule. Vaadates veelkord tagasi meie koostöö perioodile, siis peaaegu poole sellest 21 aastast olin Feliks Sauksi üliõpilane ja aspirant (1962–1971), edasi juba kolleeg (1971–1983). Olen alati tundnud tänu-võlga professor Sauksi ees, kuna tema osa minu õppejõu karjääri alustamisel ja edendamisel on olnud hindamatu. Olen rõõmus, et sain anda tema kaubandusalased raamatud üle Lääne-Viru Rakenduskõrgkoolile, kus ainsana Eestis valmistatakse ette (esimene vastuvõtt oli 2004. aastal) rakenduskõrgharidusega kaubandus-ökonomite.

Kiitust ja tunnustust sai ta oma eluajal liiga vähe. Tavapäraste meelespidamiste (tähtpäevalised kiitused haridusministrilt ja ülikooli rektorilt) seast väärrib esile toomist rektori tänu (1974) majandusteaduskonna kujundamise eest ning Tallinna linna tänukiri ja mälestusmedal (26.01.1977) koostöö eest kahekõitelise Tallinna ajaloo koostamisel. Omistamata jäi ka *Teenelise kaubandustöötaja* aunimetus. Vastav taotlus on F. Sauksi isiklikus toimikus (TÜ arhiiv) eelviimase dokumendina. Loodetavasti jäädvustatakse nüüd tema panus TÜ majandusteaduskonna *Teerajajate seinale*.

Kasutatud allikad

Hagelberg, R. 2008. Elust ja endast: Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Krinal, V. 1999. Tartu Ülikooli majandusteaduskonna minevikust ja tänapäevast. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mereste, U. 2003. Toimunust ja kaasaelatust. I. Tallinn: Kirjastus SE&JS.

Sauks, F. 1980. Majandusteaduskonna taastamisest Tartu Riiklikus Ülikoolis. – TRÜ majandusteaduskonna ajaloost ja tänapäevast. Tallinn: Valgus, lk. 38-41.

Tartu Ülikooli majandusteaduskond 70/40. 2008. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

TÜ arhiiv. Karl-Feliks Sauks (TRÜ). Isiklik toimik 20.06.1954–11.01.1984.

Viires, P. 2015. Karl-Feliks Sauksi meenutades. Tartu. Käsikiri.

Jaauuar-märts 2015

Aino Siimon

Tema õpilane ja kolleeg

PROFESSOR KARL-FELIKS SAUKS

(28.07.1915–3.11.1983)

Karl-Feliks Sauks leistete einen bedeutsamen Betrag zur Wirtschaftswissenschaft und der Geschichte der ökonomischen Fakultät. Er wirkte als Lehrkraft, Wissenschaftler und Leiter: erwarb den akademischen Grad, wurde Professor und war 17 Jahre als Lehrstuhlleiter tätig. Seine Kindheit und die Schulzeit verbrachte F. Sauks in Tallinn, die Studienjahre vergingen aber in Tartu (1935 – 1940). Als Student war er als Hilfskraft im Lehrstuhl für Wirtschaftsgeschichte tätig. F. Sauks beendete das Studium der Volks- und Staatswirtschaft an der Tartuer Universität mit *cum laude*. Nach dem Studium arbeitete er eine kurze Zeit in Tallinn. Es folgten schwere Kriegsjahre, zuerst war als Arbeiter im Hinterland, später als Lektor am Lehrkombinat und als Kursleiter der Planwirtschaft in Jegorjewsk tätig.

Nach der Reevakuierung wurde F. Sauks (XI 1944) Lehrkraft für Handelsökonomik am Tallinner Polytechnischen Institut. In dieser Periode (1949,1950) wurde sein zweiteiliges Lehrbuch für Handelsökonomik in der estnischen Sprache veröffentlicht. Die Lehrbücher und Lehrmittel sind wesentliche Bestandteile des wissenschaftlichen Tätigkeitsgebiets von F. Sauks. 1951 – 1954 war er als Lehrstuhlleiter für Handelsökonomik tätig. 1952 erwarb er den Grad Kandidat der Wissenschaften am Plehhanow Institut für Volkswirtschaft in Moskau. Seine umfangreiche Dissertation (301 Seiten) über das estnische Handelsnetz musste in der russischen Sprache verfasst werden. So begann das zweite wesentliche wissenschaftliche Tätigkeitsgebiet von F. Sauks. 1954 wurde der Lehrstuhl für Handelsökonomik in die Tartuer Staatlichen Universität versetzt. F. Sauks organisierte den Unterricht in Tartu und leitete bis 1962 die wirtschaftswissenschaftliche Studienrichtung und bis 1968 war er als Lehrstuhlleiter tätig.

Sehr erfolgreich war die wissenschaftlichen Tätigkeit von F. Sauks 1960-1972. Es erschienen viele Forschungsarbeiten und in dieser Periode beschäftigte er sich intensiv mit der Forschung der Entwicklung des estnischen Handels (das dritte wissenschaftliche Tätigkeitsgebiet). In Zusammenarbeit mit der Forschungsgruppe erschienen die gesammelten Werke über die Geschichte der Städte Tallinn (1969, 1976) und Tartu (1980), F. Sauks verfasste die Texte über den Handel. Wichtig sind die Leitung des Handelslabors und die Betreuung der Aspiranten. 1972 war für Dozenten F. Sauks in seiner Lehrkraftskarriere besonders wichtig, er wurde Professor am Lehrstuhl für Ökonomik der Volkswirtschaftszweige. Die Wahl erfolgte auf Initiative der Fakultät. Wegen seines schlechten Gesundheitszustandes war es für F. Sauks nicht möglich, seiner Dissertation die endgültige Form zu geben. Dozent Sauks verdiente die Stellung des Professors aufgrund seiner umfangreichen Forschungsarbeiten. Die Doktorwürde erlangte F. Sauks doch erst 1976. Wegen der Verschlechterung seiner Gesundheit war F. Sauks bis 1979 als beratender Professor tätig. Am 3. November 1983 endete der Lebensweg von F. Sauks.

Aino Siimon

Seine Studentin und Kollegin